

КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ СФЕРИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ

Антоніна МАРКОВСЬКА (Миколаїв, Україна)

Стаття присвячена проблемам дослідження фразеологізмів німецькомовної преси. Розглянуто питання когнітивно-концептуальних сфер фразеологізмів німецькомовної преси. Автор підкреслює важливість дослідження фразеологізмів німецькомовної преси у лінгвокогнітивному аспекті для вивчення мовної картини світу.

The article is devoted to the problems of phraseologismen of German language press. The article deals with the question of cognitiv-conceptual spheres of phraseologismen of German language press. The author underlines the importance of research of phraseologismen of German language press for learning new information about the language picture of world.

Звісно, що фразеологія відіграє значну змістовну та формальну роль у будь-якому функціональному стилі, виконуючи цілу низку важливих для нього завдань. Серед усіх соціолектів найбільш “охочим” до фразеологічних одиниць виступає стиль преси. Більш того: на даному етапі розвитку фразеології неможливе її вивчення без належного врахування лінгвокогнітивного аспекту. Підвищена цікавість до мотивуючої бази фразеологічного значення викликала зміщення вектора досліджень від традиційних структурно-семантичних особливостей в бік національно-культурної специфіки, яка обумовлена когнітивними факторами, та проявляється у різноманітних формах вербалізації одиниць концептуального рівня (М.Ф. Алефіренко [1], І.О. Андрєєва [2], О.Л. Бессонова [3], Д. Добровольський [15], О.В. Забуранна [5], Н.Г. Лисецька [8], W. Bömer [14], G. Dunbar [18], G.H. Harman [19], B. Sandig [20], M. Schwarz [21] та інші).

Одне з центральних місць належить дослідженню фразеологічних одиниць у лінгвокогнітивному аспекті, оскільки вони містять у концентрованому вигляді образи, якими мислить людина, відбивають національне світобачення. Актуальність даного дослідження фразеологічних одиниць сучасної німецькомовної преси набуває великого значення для вивчення мовної картини світу.

Під фразеологізмами преси розуміємо у нашому дослідженні будь-яке усталене сполучення (тобто: ідіоматичні звороти, неідіоматичні звороти, крилаті вислови, прислів'я, приказки тощо). Як показує наше дослідження, фразеологічні одиниці (далі ФО) преси володіють комплексом функціонально-стилістичних якостей, тому і використовуються, як постійний “сировинний” матеріал у різних жанрах преси. Чим більше застосовують ФО у пресі, тим яскравіше, ефективніше її вплив на читача.

Фразеологічні звороти преси віддзеркалюють культурний досвід народу, виконуючи роль культурних стереотипів, тобто їм властива когнітивна функція. В.М. Телія [12] висуває положення, згідно з яким фразеологізми є мікротекстами, в номінативній основі котрих концентруються різні типи інформації – денотативної, емотивної, граматичної, стилістично-маркованої, мотиваційної, оцінної та когнітивної. Спираючись на вказане положення, можна вважати, що семантична структура фразеологізмів преси німецької мови складається з таких інформаційних блоків (макрокомпонентів), як денотативний, емотивно-оцінний, граматичний, функціонально-стилістичний, мотиваційний та когнітивний. Ці блоки є обов'язковими елементами семантичної структури фразеологізмів, у той час як інші блоки мають факультативний характер [13: 5]. Культурно-значуща інформація про світ зберігається у фразеологізмах преси німецької мови у денотативному блоці або у когнітивному, тобто у культурних конотаціях, які відбивають зв'язок асоціативно-образної основи з еталонами, символами, стереотипами культури.

З боку відображення соціокультурних знань в образній основі фразеологізмів німецької преси можна виділити такі дві групи: національні фразеологізми та інтернаціональні фразеологізми (міжкультурні, тобто запозичені з інших мов).

На думку Н.В. Любчук [9: 31], етнокультурний компонент семантики фразеологічних одиниць, які використовуються у газетних текстах, може виявлятися на трьох різних рівнях:

1. В значенні окремих лексичних компонентів фразеологізму.
2. В сукупному фразеологічному значенні сталого словосполучення.

3. В прямому значенні сукупного словесного комплексу, в якому відображається соціально-культурна ситуація, що лежить в основі образно-переносного значення фразеологізму. Такі ФО раніше вживалися як вільні словосполучення з прямим значенням і розповідають тепер про народні звичаї, традиції і т. ін..

Спираючись на дослідження народно-етимологічного переосмислення німецьких фразеологізмів, яким займається українська вчена С.М. Солдатова [11], можна визначити, що у генетичному аспекті народно-етимологічні ФО преси розділяються на дві групи: саме німецькі та запозиченні. Народно-етимологічні ФО преси зв'язані із повсякденним життям, повір'ями, звичаями людей, відображають суспільно-економічне, виробниче та культурне життя.

Як справедливо зазначає Е.С. Кубрякова, виходячи з емотивно-оцінної природи фразеології, треба досліджувати фразеологізми преси концептуально, що зумовлено іменуванням когнітивних структур разом з їх емотивно-оцінним компонентом і провідною роллю концепту у формуванні семантики мовних одиниць [6: 95]. Преса є тією сферою відображення ФО, яку можна розглядати когнітивно-концептуально:

- 1) **Politik und Gesellschaft** – політика і суспільство,
- 2) **Wirtschaft** – економіка,
- 3) **Sport** – спорт,
- 4) **Kultur, Wissenschaft und Ausbildung** – культура, наука і освіта.

У кожній когнітивно-концептуальній сфері фразеологія преси „бере участь“ і відіграє певну роль:

1) **Politik und Gesellschaft** – політика і суспільство

Загально відомим є той факт, що преса завжди характеризувалась політичною спрямованістю змісту. Політична лексика була актуальною з давніх-давен і такою ж залишається і в нашу добу. Політична практика, а також інтеграційні процеси, які відбуваються у цій сфері людської діяльності, зумовлюють активний процес запозичення фразеологізмів з інших мов. Тому, з боку етимології, склад ФО преси політичної спрямованості характеризуються наявністю значної кількості прямих запозичень, особливо у формі кальок. Вони відносяться до різних періодів історії, починаючи з античних часів та продовжується до сьогодення. Їх розподіляють на прямі запозичення та кальки. Інтенсивний процес запозичення, а також поширення у німецькій та в інших мовах запозичень однакових або близьких за структурно-семантичним відношенням, обумовлюють інтернаціональність семантики політичних ФО [7: 16]. Серед них виділяються:

1. Інтернаціональні політичні ФО з повною фонографічною схожістю, запозичені з інших мов у не калькованій формі;
2. Інтернаціональні політичні ФО з частковою фонографічною схожістю: політичні ФО, які представляють власну назву та напівкальки;
3. Інтернаціональні політичні ФО з нульовою фонографічною схожістю, які виникли як шляхом калькування так і шляхом розвитку похідних фразеологічних утворень у різних мовах та які складають основну частину інтернаціоналізмів у складі політичної фразеології преси.

Отже, за ступенем структурно-семантичної тотожності політичні ФО преси розподіляють на: 1) повні інтернаціональні політичні ФО, які мають максимальну схожість семантики і структури, 2) неповні інтернаціональні політичні ФО, які мають окремі лексичні та семантичні розбіжності.

Я.Т. Билиця зазначає, що виникнення та подальший розвиток фразеологізмів преси політичної спрямованості відбувається в основному під безпосереднім впливом екстралінгвістичних політичних факторів. Прикладом тому можуть бути політичні фразеологічні вирази, які корелюють з конкретними історико-політичними подіями, явищами, які мали місце у політичному житті німецькомовних країн, інших країн світу і на міжнародній арені та які детермінували появу цих одиниць [4: 13].

Результати дослідження К.Я. Лепи свідчать, що для політичної лірики є значною образна, яскрава фразеологія та порівняно мало безобразних, кліше подібних фразеологізмів [7: 10].

Одним із цікавих прикладів яскравих фразеологізмів преси у сфері політичних подій є фразеологізм *alte Hasen*, який має значення “стріляний горобець”, “обстріляний звір” [10 (1: 312)], подібних ідіом в когнітивно-концептуальній сфері “політика і суспільство” нами зафіксовано 1500 вживань:

Es gibt gute Gründe, seine Stelle zu verlieren: die Sozialauswahl bei Entlassungen etwa, die junge Leistungsträger aussortiert und *alte, müde Hasen* schon (FAS, 8.2.2004).

Ідіома *alte, müde Hasen* (erfahrene Menschen) завдяки додаванню лексеми *müde* ще більш посилює експресивне значення самого фразеологізму (дуже досвідченні, “стріляні горобці”).

Вживання фразеологічних новоутворень у політичному контексті преси можна пояснити таким чином: по-перше – виникає потреба прихованого зображення певних обставин (евфемізація); по-друге – не має змоги назвати те чи інше положення речей, обставини.

Політична ситуація в семантичному плані може бути найчастіше зображена за такою шкалою: 1) негативно, 2) політично нейтрально, 3) позитивно.

Найбільш характерною площиною для вживання фразеологізмів є газетні та журнальні рубрики, які саме і присвячено політичним подіям. Тому, як вже зазначалось раніше, виділяються в окремий підтип фразеологізми політичної спрямованості, які визначається своїм інтернаціональним характером.

2) Wirtschaft – економіка

Для зображення економічних подій необхідно також використання ФО у пресі з метою викликати більшу зацікавленість у читача. Для опису економічної ситуації може використовуватись, наприклад, фахова економічна фразеологія (*rote Zahlen* – дані, що показують дефіцит балансу [10(2: 335)], зафіксовано 900 прикладів вживання подібних ФО преси):

Etwa jedes dritte Unternehmen der Metall- und Elektroindustrie schreibt *rote Zahlen*, Preiserhöhungen lassen sich am Markt kaum noch durchsetzen, der Druck auf die Margen wächst (Wirtschaftswoche, 18.3.2004).

3) Sport – спорт

Спортивні коментарі вимагають сьогодні більш образних, емоційних засобів зображення сучасних подій у світі спорту. Тому, газетні статті когнітивно-концептуальної сфери “спорт” налічують велику кількість прикладів вживання у них фразеологізмів. У словнику (Duden 11) ідіоми *in die Schranken weisen* приписується значення “jmdn. zur Mäßigung mahnen“ [16: 683] (поставити на місце, не дозволяти виходити за рамки дозволеного кому-небудь), але в даному контексті вживається в іншому значенні “обійти кого-небудь у грі, обіграти”:

Bereits vor vier Jahren hatte Rumänien die Kolumbianer mit 3:1 *in die Schranken gewiesen* (Mannheimer Morgen, 17.06.1998).

4) Kultur, Wissenschaft und Ausbildung – культура, наука і освіта

Тематичний розділ преси, який відображує культурне життя суспільства дуже великий і стосується різноманітних сфер: мистецтва, літератури, освіти, музики та ін.

За допомогою ФО преси новини культурного життя суспільства отримують образне звучання:

(4.5) *Bananenschalen rauchen und anderer Kulturverfall: Was man von Ulrich Plenzdorfs leidendem jungen W. über die DDR lernen kann* (taz, 10.08.99, S. 12, Kultur).

Фразеологізм *leidendem jungen W.* представляє синтаксичну модифікацію утворення партиципа на базі віддієслівного іменника від крилатого виразу (Die Leiden des jungen W. – Buchtitel von Ulrich Plenzdorf, zurückzuführen auf „Leiden der jungen Wethers“ von J.W. Goethe [17: 333]).

У когнітивно-концептуальній сфері культурного життя суспільства зустрічаються модні фразеологічні інновації *Glamour haben* (бути гламурним, мати блиск) та *Klasse haben* (мати клас, бути гарним, класним):

Jetzt wird sie gefeiert – für eine ernste Rolle. Vielleicht *hat* ihr Name wenig *Glamour*. Aber Katja Riemann *hat Klasse* (Deutschland, № 5 / 2003, S. 4, Oktober / November).

Висвітлення новин телебачення теж входить до сфери культурного життя та спричиняє появу нових публіцистичних фразеологічних одиниць, наприклад назва відомого серіалу в Німеччині “Gute Zeiten, schlechte Zeiten” стала фразеологічним зворотом. Наведений нижче

приклад показує, наскільки по-різному ФО можуть інтегруватися в реченні, як при цьому трансформується первинний форматив і як по-різному це впливає на семантику ФО:

Schlechte Zeiten sind manchmal gute Zeiten für eine gute Geschichte: Wie sich RTL und die „Bild“-Zeitung um die Verwertung eines Autounfalls zweier Soapstars streiten (taz, 4.06.99, S. 14, Flimmern und Rauschen).

Отже, так як культурне життя завжди супроводжується необхідністю показати різноманітні його аспекти, то когнітивно-концептуальна сфера преси щодо висвітлення новин культури вимагає більше виразних, образних по звучанню та влучних фразеологізмів.

Таким чином, можна зробити висновок, що дослідження когнітивно-концептуальних сфер ФО німецькомовної преси дає цінний матеріал для аналізу їх семантики та структури, а також для вивчення мовної картини світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация // Филологические науки. – 2002. № 5. – С. 72 – 81.
2. Андрусва І.О. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одес. нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова – О., 2007. – 20 с.
3. Бессонова О.Л. Особливості дієслівної вербалізації оцінних концептів в англійській мові // Одиниці та категорії сучасної лінгвістики: Збірник статей, присвячений ювілею В.Д. Каліушенка. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – С. 227 – 241.
4. Билица Я.Т. Политическая фразеология современного немецкого языка как особый разряд единиц его фразеологического состава: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 24 с.
5. Забуранна О.В. Концептуалізація простору в українській та перській фразеологічній картині світу (спроба порівняльного аналізу) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 29. – 2000. – С. 190 – 197.
6. Кубрякова Е.С. Обеспечение речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 82 – 141.
7. Лепя К.Я. Функциональные свойства фразеологизмов современного немецкого языка в текстах политической направленности: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. педагогический университет – М., 1983. – 23 с.
8. Лисецька Н.Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук. – Л., 2003. – 218 с.
9. Любчук Н.В. Німецькі фразеологізми з етнокультурологічним компонентом та проблеми їх відтворення при перекладі: Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – 298 с.
10. Німецько-український фразеологічний словник / Уклали В.І. Гавриш, О.П. Пророченко. – В 2 т. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
11. Солдатова С.Н. Народно-этимологическое переосмысление фразеологизмов и его роль в обогащении фразеологического состава современного немецкого языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 24 с.
12. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингво-культурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
13. Фірсова Ю.А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 194 с.
14. Börner W. Kognitive Linguistik und Fremdspracherwerb. Das mentale Lexikon. – Tübingen: Narr, 1994. – 258 S.
15. Dobrovolskij D. Idiome im mentalen Lexikon. Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung. – Trier: WVT, 1997. – 288 S.
16. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. – Band 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. – 959 S.
17. Duden. Zitate und Aussprüche 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. – Band 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. – 960 S.
18. Dunbar G. The cognitive lexikon. – Tübingen: Narr, 1992. – 152 S.
19. Harman G.H. Some philosophical issues in cognitive science: Qualia, intentionality, and the mind – body problem // Foundations of cognitive science. – Cambr. (Maas.); L.: MIT, 1989. – P. 831 – 848.
20. Sandig B. Zu Konzeptualisierungen des Bewertens anhand phraseologischer Einheiten. // Europhras'92. Tendenzen der Phraseologieforschung / Hg. von B. Sandig. – Bochum: Brockmeyer, 1994. – S. 549 – 596.
21. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik. – Tübingen, 1992. – 478 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Антоніна Марковська – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології МДГУ ім. Петра Могили, викладач кафедри іноземних мов МДАУ.

Наукові інтереси: фразеологія сучасної німецькомовної преси у лінгвокогнітивному та функціонально-прагматичному аспектах.